

परसबागेतील कुक्कुटपालनाचे नियोजन

परसबागेतील कॉंबडीपालन करताना अंडी, मांस उत्पादन वाढीसाठी सुधारित जाती आणि व्यवस्थापन तंत्रज्ञानाचा वापर महत्वाचा आहे. भारतातील संशोधन संस्थांनी गिरिराज, वनराज, कावेरी, ग्रामश्री, ग्रामप्रिया या कॉंबड्यांच्या सुधारित जाती विकसित केल्या आहेत.

ग्रामीण भागातील बरेचशे शेतकरी आणि महिला पारंपरिक पद्धतीने परसातील कुक्कुटपालन करतात. पारंपरिक परसातील कुक्कुटपालनात १५ ते २० कॉंबड्यांचे मुक्त पद्धतीने संगोपन केले जाते. कॉंबड्या दिवसभर परसबागेतील मध्ये मोकाट सोडल्या जातात. उपलब्ध साधनसामग्रीचा वापर करून खुराड्याची सोय केली जाते. संगोपन आणि खाद्यावर कमीत कमी खर्च केला जातो. परसबागेतील कीटक, हिरवे लुमलुशीत गवत, झाडांची कोवळी पाने, गांडूळ तसेच शेतातील काढणीनंतर वाया गेलेले धान्य यांचा वापर कॉंबड्या खाद्य म्हणून करतात. कॉंबड्यातील खुडकपणा हा गुणधर्म नवीन कॉंबड्या तयार करण्यासाठी केला जातो. कॉंबड्यांचा मुख्यत्वेकरून मांस उत्पादनासाठी वापर केला जातो. आजही ग्रामीण भागातील अंडी आणि चिकनची मागणी परसातील कुक्कुटपालनाद्वारे पूर्ण केली जाते. स्थानिक गावरान कॉंबडीची उत्पादकता कमी असूनही भारतीय अंडी उत्पादनात परसातील कॉंबड्यांचा महत्वाचा वाटा आहे.

परसातील कुक्कुटपालनामध्ये मुख्यत्वेकरून कमी उत्पादन देणाऱ्या मुळ गावरान किंवा देशी कॉंबड्यांचा संगोपनासाठी समावेश होतो. अशा परिस्थितीत परसातील कुक्कुटपालनातून उत्पादन क्षमता वाढविण्यासाठी देशी कॉंबड्यांच्या बरोबरीने (कडकनाथ, असील, फ्रिजल, मानसोली, अंकलेश्वर, तेलीचेरी, मिरी इत्यादी) कॉंबड्यांच्या सुधारित जातींचे संगोपन वापर करून त्यांची उत्पादकता सुधारता येते. भारतातील संशोधन संस्थांनी विविध भागात वेगवेगळ्या कॉंबड्यांच्या सुधारित जाती (गिरिराज, वनराज, कावेरी, ग्रामश्री, ग्रामप्रिया इ.) विकसित केल्या आहेत.

परसबागेतील कॉंबड्यांचे व्यवस्थापन

- परसबागेतील कॉंबड्यांचे व्यवस्थापन सुधारित जातीच्या कॉंबड्या जास्त अंडी देतात. साधारणत: देशी कॉंबड्यांचे उत्पादन वर्षाकाठी ६० ते ७० अंडी असते. त्यामानाने सुधारित कॉंबड्यांचे अंडी उत्पादन १०० ते १८० या दरम्यान असते. सुधारित कॉंबड्यांच्या जातीची वाढ गतीने होत असल्यामुळे मांस उत्पादनासाठी लवकर तयार होतात. गावरान देशी कॉंबड्यांप्रमाणे सुधारित जातीसुद्धा प्रतिकूल वातावरणामध्ये तग धरून राहू शकतात.
- कॉंबडी संगोपन करताना संगोपन उपलब्ध धान्याचा विचार करून घरगुती खाद्य सूत्र तयार करावे. कारण आहार समतोल राखणे तितकेच महत्वाचे आहे. वाया गेलेली ज्वारी, बाजरी, गहू, तांदूळ, सुकट, तसेच शिंपले, मीठ, क्षार आणि जीवनसत्त्वे इत्यादींचा वापर करून परसबागेतील कॉंबड्यांसाठी पूरक खाद्य बनविणे आवश्यक आहे. त्यामुळे उत्पादन वाढण्यास मदत होते.
- घरगुती तयार केलेले २५ ते ३० ग्रॅम पूरक खाद्य प्रति कॉंबडी प्रति दिन द्यावे. दिवसातून दोन वेळा खाद्य विभागून दिल्यास कॉंबड्यांचा आहार समतोल राखण्यास मदत होऊ शकते. कॉंबड्यांना परसबागेतील फिरून जी पोषणतत्वे मिळू शकणार नाहीत अशी पोषणतत्वे पूरक खाद्यामार्फत मिळाल्यास अंडी, मांस उत्पादनावर चांगला परिणाम होतो.

प्रकाशन

महाराष्ट्र पशु व मत्त्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर, संशोधन अनुदान अंतर्गत

- सुरुवातीला उपलब्ध असलेल्या १५ ते २० कोंबड्यांमधून पुढच्या वर्षासाठी नवीन पिले निर्मितीसाठी खुदूक कोंबडीचा वापर केला जातो. परंतु आपण एकाच वेळेस साधारणत: चार ते पाच खुदूक कोंबड्याचा वापर करून जास्तीत जास्त पिलेनिर्मिती करणे गरजेचे आहे. त्यासाठी खुदूक कोंबडी कशी ओळखावी, फलित अंड्याची तपासणी कशी करावी, खुदूक कोंबडीसाठी वापरली जाणारी जागा कशी असावी, कोंबड्यांची काळजी कशी घ्यावी याबद्दलचे शास्त्रीय ज्ञान असणे आवश्यक आहे.
- नैसर्गिक अंडी उबवणूक करून तयार झालेल्या पिल्लांची काळजी घेणे महत्त्वाचे असते. पिल्लांची निर्मिती झाल्यानंतर खुदूक कोंबडीचे विलगीकरण करून कमीत कमी एक ते दोन महिने पिलांचे संगोपन बंदिस्त पद्धतीने करावे. सुरुवातीच्या काळात पिलांची वाढ जलद गतीने होते. पिल्लांना खाद्यामध्ये प्रथिनयुक्त खाद्य दिल्यास बंदिस्त पद्धतीने त्यांची वाढ केल्यास मरतुकीचे प्रमाण कमी होते.
- नैसर्गिक अंडी उबवणूक करण्याआधी फलित अंडी निवड, साठवणूक, त्यांची काळजी व उबवणुकीच्या कालावधीत अंड्याच्या दिवा तपासणीतून भ्रूणवाढ स्थिती तपासणे अशा शास्त्रीय ज्ञानाचा वापर करून उत्तमरित्या पिले निर्मिती करता येते.
- परसबागेतील कुकुटपालनाकडे पारंपारिक पद्धतीने न बघता व्यावसायिक दृष्टिकोनातून पाहिल्यास नक्कीच उत्पादनात वाढ होऊन आपली आर्थिक परिस्थिती सुधारण्यास मदत होईल. परसबागेतील कुकुटपालनामध्ये भांडवली खर्च कमी असतो.
- कोंबडी संगोपन करताना पारंपारिक खुरड्याचा वापर न करता आपण उपलब्ध साधनसामग्रीतून शास्त्रीयदृष्ट्या बनविलेल्या खुरड्याचा वापर करावा. यामुळे कोंबड्यांचे नियोजन, स्वच्छता, शत्रूपासून संरक्षण, खाद्य नियोजन, औषधोपचार सुलभरित्या करता येऊ शकते. परिणामी उत्पादनात वाढ होते.
- सुधारित कोंबड्यांचे लसीकरण, औषधोपचार, पिण्याचे पाण्याचे निर्जुकीकरण, जंतनिर्मूलन, रात्री खुरड्यामध्ये कोंबड्यांना दिली जाणारी जागा इत्यादी गोर्टींची पूर्तता केल्यास उत्पादनात वाढ होते.
- बरेचसे शेतकरी देवी, मानमोडी इत्यादी विषाणूजन्य रोगांचे लसीकरण करण्याचे टाळतात, परंतु अशा रोगाची लागण झाल्यास औषधोपचारानेसुद्धा कोंबड्या वाचणे अवघड जाते. त्यामुळे प्रत्येक शेतकऱ्याने परसातील कुकुटपालन करत असताना कोंबड्यांचे लसीकरण करावे. शास्त्रीय कुकुटपालन प्रशिक्षण घेणे आवश्यक आहे.
- अंडी कवचाची प्रत सुधारणा आणि कोंबड्यांतील टोच्या मारणे, पिसे उपटण्याचे प्रमाण कमी करण्यासाठी खाद्यामध्ये शिंपल्यांचा वापर करावा. रोजच्या आहारामध्ये हिरव्या चान्याचा वापर करावा.
- नवीन पिले उत्पादित केल्यानंतर त्यामध्ये ५० टक्के नर व ५० टक्के मादी पिल्लांचा समावेश असतो त्यामुळे पैदाशीचे नर (प्रति १२ माद्यांमागे १ नर प्रमाण) वगळून उर्वरित नरांची विक्री साधारणत: सहा महिन्यांनी करावी.
- स्वतः तयार केलेल्या कोंबड्यांच्या पैदाशीसाठी नर न ठेवता शेजारील पक्षिपालकांच्या कळपामधील नवीन नर पैदाशीसाठी वापरावेत किंवा नवीन उत्तम प्रतीच्या संकरित कोंबड्यांची खेरेदी करून त्यांचा समावेश आपल्या कळपामध्ये (प्रति १२ माद्यांमागे १ नर) केल्यास पुढील पिढीमध्ये तयार झालेल्या कोंबड्यांची उत्पादनक्षमता वाढण्यास मदत होते. कोबड्याची अदलाबदल करावी किंवा नवीन सुधारित जातीचा कोंबडा वापरावा.
- बरेच शेतकरी परसातील कुकुटपालन करत असताना दोन ते तीन वर्षपेक्षा जास्त वयाचा कोंबडा कळपामध्ये संकरण करण्यासाठी ठेवतात. परंतु दोन वर्षपेक्षा जास्त वय असलेल्या कोंबड्याची वीर्य उत्पादनक्षमता कमी होऊ शकते. त्याच्या शुक्राणूवरती वयाचा विपरीत परिणाम होतो. परिणामी कमी फलित अंडी मिळतात. म्हणून परसबागेमध्ये पक्षिपालन करत असताना प्रत्येक वर्षी नवीन कोंबड्याचा संक्रमणासाठी वापर करावा. त्यामुळे मिळण्याचा फलित अंड्याची संख्या वाढू शकते.
- शास्त्रीयरीत्या कोंबड्यांचे संगोपन केल्यास परसबागेतील १५ ते २० कोंबडी संगोपना ऐवजी आपण १०० ते ५०० सुधारित जातीच्या कोंबड्यांचे संगोपन करणे शक्य आहे.

*** मार्गदर्शक ***

 www.mafsu.in

 www.knpcvs.in

**कर्नल ग्रा. (डॉ.) ए. एम. पातुरकर
मा. कुलगुरु, मपमविवि, नागपुर**

डॉ. एस. व्ही. उपाध्ये
अधिष्ठाता, पशुविज्ञान विद्याशाखा,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. एन. व्ही. कुरकुरे
संचालक संशोधन,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. ए. यु. भिकाने
संचालक विस्तार शिक्षण,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. व्ही. डी. आहेर
सहयोगी अधिष्ठाता
क्रांनापापवैम, शिरवळ, जि. सातारा

*** लेखक ***

डॉ. व्ही. डी. लोणकर **डॉ. ए. एस. कदम**
कुकुटपालनशास्त्र विभाग
क्रांतीसिंह नाना पाटील पशुवैद्यकीय महाविद्यालय, शिरवळ

डॉ. स्मिता आर. कोल्हे
संशोधन प्रकल्प प्रमुख, पशुवैद्यकीय व पशुसंवर्धन विस्तार शिक्षण विभाग
क्रांनापापवैम, शिरवळ, जि. सातारा